

УДК 351.777

О.О. Сурілова

ПРАВО НА ЧИСТЕ І ЗДОРОВЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Декларація ООН «Права людини і оточуюче середовище» підкреслює, що екологічні права належать до фундаментальних прав людини, як і політичні, економічні, соціальні права. Кожна людина має право жити в безпечному, сприятливому для життя, здоров'я і добробуту довкіллі. Охорона довкілля є одним із важливіших напрямів європейської інтеграції. В умовах поширення співробітництва між Україною і ЄС та необхідності гармонізації законодавства України до вимог ЄС дослідження особливостей правового регулювання екологічних прав і свобод у Євросоюзі та порівняльний аналіз із законодавством України є надзвичайно актуальним.

Конституція України закріплює право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, гарантує вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість продуктів харчування та побутових предметів. Права, визначені ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан довкілля; участь у розробці та вжитті заходів щодо охорони навколишнього природного середовища та одержання повної і достовірної інформації про його вплив на здоров'я населення; здійснення використання природних ресурсів, право на об'єднання в громадські організації екологічної спрямованості слід розглядати як гарантії права на безпечне навколишнє середовище.

В Європейському Союзі екологічні права людини не закріплюються як фундаментальне право на чисте безпечне довкілля, але у ст. 174 Договору «Про заснування Європейського Співтовариства» йдеться про те, що метою політики Співтовариства є досягнення високого рівня збереження, захисту і поліпшення якості навколишнього середовища і захисту здоров'я людей.

У главі I Хартії Європейського Союзу «Про основні права» проголошується право на людську гідність, що передбачає повагу до себе, усвідомлення своїх прав, а також життя в навколишньому середовищі, що відповідає людській гідності. Взаємозв'язок людської гідності і якості середовища перебування людини підкреслює і конституція Бельгії (ст. 23).

Рішення Європейського Парламенту від 22 липня 2002 р. щодо Шостої програми дій Співтовариства у сфері навколишнього середовища до ключових екологічних пріоритетів відносить навколишнє середовище, визначає провідними завданнями Співтовариства забезпечення високого рівня якості життя і соціального добробуту громадян, що має бути забезпечено навколишнім середовищем, у якому рівень забруднення не спричиняє шкідливого впливу на здоров'я людей.

Одним із найважливіших засобів здійснення екологічної політики співтовариства є широкий діалог із зацікавленими особами з метою підвищення інфор-

мованості з екологічних питань та участі громадськості, розвиток європейських ініціатив з метою підвищення інформованості громадян.

Громадськість розглядається як один із суттєвіших ресурсів, що можуть бути використані для розвитку і впровадження політики охорони навколишнього середовища. Залучення громадськості є вирішальним чинником у створенні та впровадженні ефективного режиму охорони навколишнього середовища [1]. Відповідно до Директиви 2001/42/ЄС Європейського Парламенту і Ради стосовно оцінки впливу деяких планів і програм на навколишнє середовище, громадськість означає одну чи більше фізичних або юридичних, згідно з національним законодавством чи практикою їх об'єднання, організацій або груп.

Екологічними правами громадськості є право на інформацію, право на участь (консультування), право на доступ до правосуддя [2].

Реалізація права на екологічно безпечне середовище неможлива без закріплення права громадськості на екологічну інформацію. Суб'єкти права на екологічну інформацію мають право отримати повні й достовірні відомості про події, явища, предмети, факти й окремих осіб у сфері використання, відтворення й охорони природних ресурсів, охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки [3].

В Європейському Союзі встановлені механізми для забезпечення прозорості й доступу до інформації. Директива 2003/4/ЄС змінила підхід органів державної влади до питання відкритості і прозорості, встановила умови, підстави та практичні заходи для реалізації цього права громадськості. Екологічну інформацію слід розуміти як інформацію про стан елементів навколишнього середовища (повітря, вод, ґрунтів, біологічне різноманіття) та взаємодію між цими елементами; про фактори, що впливають на елементи навколишнього середовища (речовини, енергія, відходи); про заходи (політика, законодавство, угоди програми) та діяльність, що впливають або ймовірно впливатимуть на довкілля та його компоненти; про звіти щодо імплементації екологічного законодавства; про економічний аналіз, що використовується в межах цих заходів; про стан здоров'я та безпеку людей, а також стан об'єктів культури і споруд, обумовлений дією екологічно значущих факторів.

Закріплений обов'язок державних органів влади надавати доступ до екологічної інформації, яка є в їх розпорядженні, будь-якій особі на її запит і без потреби обґрунтовувати свою зацікавленість. Встановлені терміни для відповіді на запит громадськості з метою вчасного отримання інформації. Державні службовці зобов'язані підтримувати громадськість у доступі до інформації. Права громадськості гарантуються такими заходами, як призначення відповідальних державних службовців з питань інформації, встановлення необхідного обладнання для отримання і надання інформації, формування реєстрів екологічної інформації для її ефективного пошуку.

Визначені й випадки відхилення запиту. Це – явна безпідставність запиту, коли запит дуже загально сформульований, якщо запит надійшов до органу, який не зберігає необхідної інформації, якщо запит стосується конфіденційної інформації. Відмова в наданні інформації може бути оскаржена в судовому або адміністративному порядку.

Директива 85/337/ЄЕС закріплює участь громадськості в прийнятті рішень відносно видів діяльності, що впливають на стан довкілля. Право на участь (консультування) реалізується шляхом участі в процедурі оцінки впливу державних та приватних проєктів, планів і програм на навколишнє середовище. Інформація про заявку на погодження екологічно значущої діяльності має бути доступною громадськості в розумний термін для надання можливості висловити свою думку. Держави-члени визначають зацікавлену громадськість, способи надання інформації (публікації, організація виставок), способи консультування з громадськістю (опитування, письмові заявки), встановлення термінів проведення процедури та її стадій. Права громадськості забезпечуються і в транскордонному аспекті, якщо є ризик того, що сусідня держава може бути зачеплена. Після прийняття рішення про надання або відмову в наданні згоди на розробку компетентні органи влади повідомляють громадськість про суть рішення й умови, що його стосуються, основні міркування, на яких базується рішення, опис засобів усунення негативного впливу.

Гарантією реалізації екологічних прав людини є право на доступ до правосуддя. Права людини в країнах Європейського Союзу визначені також Європейською конвенцією «Про захист прав людини і основних свобод» (1950). Статті 6, 13 Конвенції відносять право на доступ до правосуддя і судовий контроль до прав, без гарантування яких демократія і правове співтовариство не можуть бути визнані такими. У Конвенції екологічні права спеціально не виділені, однак саме положення Конвенції надають можливість їх захисту в Європейському суді по правах людини.

Юрисдикція Суду поширюється тільки на права людини, що визначені Конвенцією і протоколами до неї. Проблема полягає в тому, що екологічні права не передбачені текстом Конвенції. Однак практика Європейського Суду визнає забруднення навколишнього природного середовища порушенням прав людини. Організм Конвенція регулює право на доступ до правосуддя та приділяє особливу увагу доступності судових процедур, які мають бути своєчасними та не пов'язаними зі значними витратами. Громадяни та представники громадськості мають змогу звернутися до Європейського Суду по правах людини, коли їм відмовлено в наданні екологічної інформації, надана інформація є неповною, невірогідною або їхні екологічні права порушені іншим способом. Представники громадськості, зацікавлені в прийнятті певного рішення, у разі порушення їхніх права на участь у прийнятті рішень мають право оскаржувати в суді законність прийняття екологічно значущого рішення. Конвенція передбачає можливість заборони судом діяльності, що негативно впливає на якість оточуючого середовища.

Таким чином, безсумнівним надбанням українського законодавця є проголошення фундаментального права на чисте, екологічно безпечне довкілля. Таке формулювання Конституції України враховує новітні тенденції розвитку міжнародного екологічного права та права навколишнього середовища розвинених країн. У той самий час слід зазначити, що в Україні майже відсутній механізм гарантування цього права. Наприклад, обмеження, припинення та

заборона діяльності, що негативно впливає на стан довкілля, здійснюється за рішенням органів державної влади та місцевого самоврядування. Судові органи не уповноважені приймати рішення з цього питання, що певною мірою обмежує екологічні права громадян та свідчить про недосконалість демократичних інститутів. Вважаю необхідним імплементувати відповідні положення до законодавства України.

Безсумнівним досягненням слід вважати положення Хартії Євросоюзу «Про основні права щодо забезпечення людської гідності». Життя відповідно до людської гідності передбачає серед іншого якісні умови довкілля, а широке розуміння такого поняття, як гідність, надає можливість урахування більшої кількості природних умов та природно-антропогенних факторів, що означає можливість більш повного захисту екологічних прав і інтересів. Внесення відповідних доповнень у законодавство України надасть можливість гарантування екологічних прав людини в умовах розвитку новітніх технологій, а також в умовах змін природного середовища. Хартія також гарантує захист людини від небезпеки, що створюється розвитком сучасних технологій [4], насамперед біотехнологій, генетичне модифікованих організмів, продуктів харчування. Такою гарантією є в першу чергу право громадськості на отримання відповідної інформації, розвиток методів для оцінки ризику, визначення, маркування та відстежування ГМО, ефективний моніторинг та контроль. Таким чином, реалізація цього права тісно пов'язана з правом на інформацію, а запропоновані заходи є насамперед інформаційними.

Хартія гарантує право на цілісність особистості, що передбачає заборону експериментів у сфері евгеніки, заборону репродуктивного клонування людини. Людина є біосоціальною істотою. Екологічне право охороняє перш за все біологічну складову людського організму. Тому право, що розглядається, слід вважати не тільки особистим, але й екологічним. При подальшому розвитку екологічного законодавства України необхідно мати на увазі визначені положення. Європейський Союз у свою чергу підтримує створення правових основ біобезпеки у третіх країнах через технічну та фінансову допомогу.

Література

1. С. Стек, К. ван дер Звеп, Кравченко С., Большакова М. Екологічні права громадян: як їх захистити за допомогою закону. – К.: Інформ. агентство «Ехо-восток», 1997. – С. 7.
2. Див.: Третьякова А.А. Понятие экологических прав граждан по законодательству стран членов Европейского Союза // Эколог. право. – 2002. – № 1. – С. 51-57.
3. Див.: Краснова М. Право громадян на екологічну інформацію: проблеми гарантій реалізації та захисту // Право України. – 1997. – № 3. – С. 46.
4. Див.: Райнер Арнольд О. О хартии Европейского Союза об основных правах // Конституционное право. Восточноевропейское обозрение. – 2002. – № 3 (40). – С. 17.